

לכשיטמא ליטהר

ועד טוב
גבעת שמואל
קונטרס טז – אלול תשע"ח

'ועד טוב' הינה חבורת לומדים שנפגשת פעם בחודש ללבן סוגיא למדנית לאחר שעמלו עליה כל אחד בלימודו שלו ובמיפגש המשותף מתלבנים הדברים במלחמתה של תורה.

הדיון שלפנינו מנסה לבאר את סוגיית הגמ' במס' נדרים הדנה בהפרת נדר ע"י הבעל עוד קודם שעת הנדר ובדמיון בין דין זה לדין טבילה במקוה וטהרת זרעים. וכיון שנתגלו שתי שיטות יסודיות בלימוד הסוגיא, הובאו בפנים שיטותיהם של החולקים כמאמרים בפני עצמם ובבחינת "את והב בסופה" (קידושין ל:).

בשם חבורת הלומדים

רפאל שטרן

חבורת לומדי סוגיא זו:

הרב גיל בשן

הרב יהושע גב

הרב יהודה יונגסטר

הרב איתי ליפשיץ

הרב נח ליפשיץ

הרב ישי ספיבק

הרב רוני קליינמן

הרב יצחק קראוס

תוכן העניינים:

- סוגיית הגמ' - 4 -
- הקל וחומר של רבי אליעזר במשנה - 6 -
- כשהבעל שהפר מעיקרא – האם הנדר חל ובטל או לא חל כלל - 9 -
- הדמיון בין מקוה לבין הפרת נדרים - 12 -
- ראייתו של רבי אליעזר מטהרת הזרעים - 14 -
- טבילה לאחר שאכל חצי שיעור - 14 -
- טבילה מיטה מפורקת – מועילה בשעת טהרתה - 17 -
- היחס שבין הפרת נדר לפני הנדר לבין טבילה לפני טומאה / הרב יהודה יונגסטר. - 19 -
-
- תגובה למאמרו של הרב יונגסטר / הרב נח ליפשיץ - 26 -

סוגיית הגמ'

א. משנה וגמ' נדרים עה. – עו. :

האומר לאשתו כל הנדרים שתדורי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני
הרי הן קיימין, לא אמר כלום¹.

הרי הן מופרין², ר' אליעזר אמר מופר וחכמים אומרים אינו מופר³.

אמר ר' אליעזר, אם הפר נדרים שבאו לכלל איסור, לא יפר נדרים
שלא באו לכלל איסור !?

אמרו לו, הרי הוא אומר 'אשה יקימנו ואשה יפירנו', את שבא לכלל
הקם בא לכלל הפר, לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר⁴.

¹ לא אמר כלום - אף לשיטתו של ר"א לקמן במשנה, ועיין בר"ן בטעם הדבר.
² הבעל אומר שכל הנדרים שתידור אשתו הרי הן מופרים. ולגבי נדרי עצמו יכול אדם לומר שכל נדרים שידור הם בטלים וכמסירת המודעה שבערב ראש השנה והתרת נדרים שבאמירת "כל נדרי" (על פי הנוסחאות השונות שיש בהם גם מודעה לעתיד) ויסוד אמירות אלו בסוגיית הגמ' בנדרים כג-כז. ודין זה מוסכם לכו"ע ואף ללא התרת חכם ומודעה אינה צריכה להיאמר בפני שלשה ובפשטות מועילה אף בינו ובין עצמו ועיין בספר מקראי קודש [הרב הררי], ראש השנה, מהד' תשס"ו, פרק ב' סוף הערה ג' שכתב שיכול למסור מודעה בינו ובין עצמו וכתב בשם תשובות והנהגות חלק ג' סימן ק"ס, שתקנה גדולה היא שכל אשה שמגיעה לגדלות תמסור מודעה אפילו בביתה לכל חייה, אמנם יש חולקים וסוברים שא"א למסור מודעה לכל החיים. ומסירת מודעה זו מועילה גם לשיטת חכמים החולקים על ר' אליעזר, ונראה שהטעם הוא שאדם בעלים על דיבורו.
³ החזו"א באבהע"ז סימן קל"ו לגמ' בדף עט ס"ק ד' הדגיש: "דלא נחלקו ר"א ורבנן... אלא במפר קודם שנדרה, אבל לאחר שנדרה מיפר אף דלא חייל עדיין נדרה". ועיין שו"ע יו"ד סימן רל"ד סעיף כ"ח ונו"כ שם.

⁴ ובסיום הסוגיא בדף עו: מקשה הגמ' על שיטת חכמים, וכי אינם דורשים קל וחומר (ושם ראייה שהם דורשים ק"ו – ע"ש) ומסיקה הגמ' שחכמים אינם דורשים ק"ו בנידון של נדרים מחמת הפסוק המובא כאן שמלמד שלא לדרוש קל וחומר בנידון של נדרים ועיין הערה 6.

איבעיא להו, לר"א מיחל חלין ובטלין או דילמא לא חלין כלל, למאי נפ"מ כגון דאתפיס אחרינא בהדין נדרא אי אמרת חלין, הויא תפיסתא אי אמרת לא חלין, לא איכא מששא⁵...

ת"ש, אמרו לו לר"א ומה מקוה שמעלה את הטמאין מטומאתן אין מציל את על הטהורים מליטמא⁶, אדם שאין מעלה את הטמאין מטומאתן אינו דין שלא יציל על הטהורין מליטמא !! שמע מינה לא חיילין⁷.

אימא סיפא, אמרו לו לר"א אם מטבילין כלי טמא ליטהר יטבילו כלי טהור לכשיטמא ליטהר⁸ שמע מינה חיילין⁹...

⁵ עיין ר"ן דף עה. ד"ה "גמ'" שבעל אינו עוקר הנדר מעיקרו אלא רק מכאן ולהבא. ולפיכך אם נאמר שהנדר חל ובטל בעקבות התרת הבעל, מי שהתפיס בנדרה של האשה נדרו חל כיון שהתפיס בנדר שיש לו ממשות, עי"ש.

⁶ ספרא פרשת שמני פרשתא ט' אות ה': "ונוגע בנבלתם יטמא. הילל אומר אפילו הם בתוך המים שהייתי אומר הואיל והארץ מעלה את הטמאים מטומאתן והמקוה מעלה את הטמאים מטומאתן מה הארץ מצלת את הטהורים מליטמא אף המקוה יציל את הטהורים מליטמא תלמוד לומר ונוגע בנבלתם יטמא אפילו הם בתוך המים". ונראה שמדובר בגזירת הכתוב ונסיק שלולי דרשת הכתוב היה מקום לק"ו של ר' אליעזר (עיין הערה 8) ועיין גם בפירוש הר"ן כאן שציין לפסוק. ולעיל בהערה 4.

⁷ פירוש, מקושייתם של חכמים על ר"א נלמד כיצד הבינו חכמים את שיטתו. וכיון שנקטו ביחס למקוה שאינו "מציל את הטהורין..." משמע שלר' אליעזר לכאורה היה מציל שלא יחול כלל – וה"ה בנדרים שההפרה קודם הנדר אמורה לגרום לכך שהנדר כלל לא יחול מעיקרו.

⁸ ומכאן דנו לגבי ביטול חמץ קודם שעת איסורו. וכתב המרדכי רמז תק"נ: "וראבי"ה חולק על ספר התרומה והביא ראיה מנדרים פרק נערה אם מטבילין כלי טמא לטהר יטבילו כלי (טהור) לכשיטמא יטהר ה"ה דאין חמץ בטל קודם איסורו". ובביאור הגר"א לאו"ח תמ"ז לסעיף ד' דחה את ראיית הראב"ה, שדוקא במקוה בו נלמד מפסוק שיש לטבול רק לאחר הטומאה, א"א לטבול מראש, אבל בחמץ שאין פסוק, הביטול מועיל ואפשר לבטל מראש. ועיין הערה 4 ובדברינו לקמן בסוף אות ט' וליד ציון הערה 31.

⁹ פירוש, מלשון הקושיא: "לכשיטמא ליטהר" מוכח שהוא נטמא ושוב נטהר ומוכח שחכמים סוברים ששיטת ר' אליעזר שהנדר חל ומיד מופר מכת ההפרה המוקדמת (ועיין בהמשך הגמ' שחכמים הקשו על ר' אליעזר בין אם שיטתו היא שההפרה מועילה שהנדר לא יחול כלל מחמת ההפרה המוקדמת ובין אם שיטתו שהנדר חל ומיד מופר מחמת הפרת הבעל המוקדמת).

ת"ש אמר להם ר' אליעזר, ומה זרעים טמאים כיון שזרען בקרקע
טהורין, זרועין ועומדים לא כל שכן^{10, 11} !?

במשנה, חכמים אינם משיבים על הקל וחומר של ר' אליעזר שאינו קל
וחומר אלא עונים לו שפסוק מוכיח שלא כדבריו¹². ומכאן שיש לעיין מה
המקום לדיון בהמשך הסוגיא (הדמיון למקוה וכו') והרי לשיטת חכמים
אין מקום לדון מכח הלימוד מהפסוק ?

נראה שחכמים לשיטתם אכן ביססו את דבריהם על הפסוק¹³, אולם כיון
שר' אליעזר אינו מסכים ללימוד מהפסוק, חכמים משיבים לר' אליעזר
שעל פי שיטתו שלו (שאינן ראייה מהפסוק) ג"כ אין לקבל את שיטתו
המאפשרת הפרה מעיקרא של נדר, ומביאים לכך ראייה מדיני טבילה וכו'.

ולקמן ננסה לבאר חלק ממהלך הגמרא (אות ב'-ט').

הקל וחומר של רבי אליעזר במשנה

ב. ביחס שבין נדר האשה והפרת הבעל מבואר בגמ' בנדרים דף עג : :

¹⁰ עיין אות ט' בביאור דבריו. ויש לעיין מה יועיל הק"ו של ר' אליעזר כנגד שיטת חכמים, והרי הם
דרשו פסוק שמונע את היכולת לדרוש ק"ו בדיני נדרים כמבואר במשנה ובגמ' (ולעיל הערה 4)
וא"כ מה תועיל הראיה מדין הזרעים ? ושואר ר"א רוצה להוכיח להם שהק"ו שלו הוא טוב ולכן
יש לדרוש הפסוק בדרך אחרת, שקל וחומר אדם דין מעצמו, וצ"ע.

¹¹ עיין בירושלמי בסוגייתנו שסדר הבאת הראיות שונה. ויש לעיין האם נפ"מ בכך בהבנת המחלוקת
ביניהם ובמהות הנדר והפרתו.

¹² נראה ששיטת חכמים היא הן בדין המקוה והן בדין הנדרים שאין לדרוש ק"ו כיון שיש פסוק
המונע זאת ולולי זאת היו מודים לר"א שהק"ו נכון, עיין הערות 4,6,8, ושם.

¹³ ועיין בהמשך במאמרו של הרב יונגסטר שם מבאר את שיטת חכמים בסברא ולא רק על פי גזירת
הכתוב.

כדבר פנחס משמיה דרבא, כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת¹⁴.

הקביעה שאשה נודרת על דעת בעלה, הינה גם במקרה בו אשה תאמר שהיא נדרה שלא על דעתו ומדובר בקביעה הלכתית קבועה שהתורה קבעה שכך הוא הדין או שכיון שרוב הנשים נודרות על דעת בעליהם נקבע כך כדין לכל הנשים¹⁵. ובפירוש הר"ן בסוגייתנו (ד"ה "והא") כתב שאף רבנן מסכימים לשיטת רב פנחס¹⁶.

ומכאן שיש לעיין מה הוא הקל וחומר של ר' אליעזר במשנה. הרי מעיקרא הנדר תלוי בהסכמת הבעל (שישמע ולא יפר) וא"כ מדובר בנדר שתלוי ועומד, ונמצא שכאשר הבעל מתיר את הבעל לאחר שהאשה נדרה הוא עושה זאת כיון שמעיקרא תלתה בו וא"כ אף כשהוא מפר קודם שנדרה, הרי זה מאותו טעם שנדריה תלויים בו, וא"כ מדוע הפרה לאחר

¹⁴ ובגמ' בשבת דף מו: מבואר שלפיכך אם נדרה מדבר מה אינו מוקצה, שיודעת שיתכן שבעלה יפר לה (ור"ח כתב "בחזקת שיפר לה").

ומ"מ אף שרב פנחס נקט שתלוי בדעתה, אין זה כמו תנאי שתלוי ביד מטיל התנאי, שאפילו אם תאמר שנדרה אינו על דעתו, יכול להפר לה, וכפי שכתב הריטב"א בגיטין פג: "וא"ת היכא שהתנתה בפירוש ואמרה שאפילו לא ירצה בעלה בנדרה שיהיה נדרה נדר לא יוכל הבעל להפר, שתי תשובות בדבר חדא דשמא אף על פי שהיא אומרת כן אנן סהדי שהיא אינה נודרת שלא לרצון בעלה, ועוד שכיון שנתנה התורה רשות לבעל להפר לא חלק הכתוב ונתן לו רשות להפר כל נדריה". והרשב"א בתשובה בחלק ד' סימן ש"י כתב: "אף על פי שאמרה בפירוש שאינה נודרת ע"ד בעלה, אפ"ה בעלה מפר לה. שהתורה נתנה אותה ברשות הבעל לכל נדר ולכל שבועת איסור שיש בו עינוי נפש או שהוא בינו לבינה. וכן ברשות האב כל שהיא נערה וברשותו של אב שלא נשאת. מפני שהרוב כך דעתן ורובן על דעת כן הן נודרות".

¹⁵ ובגמ' בשבת דף מו: מבואר שלפיכך אם נדרה מדבר מה אינו מוקצה, שיודעת שיתכן שבעלה יפר לה (ור"ח כתב "בחזקת שיפר לה"). ומ"מ אין זה כמו תנאי שתלוי ביד מטיל התנאי שאפילו אם תאמר שנדרה אינו על דעתו, יכול להפר לה, וכפי שכתב הריטב"א בגיטין פג: "וא"ת היכא שהתנתה בפירוש ואמרה שאפילו לא ירצה בעלה בנדרה שיהיה נדרה נדר לא יוכל הבעל להפר, שתי תשובות בדבר חדא דשמא אף על פי שהיא אומרת כן אנן סהדי שהיא אינה נודרת שלא לרצון בעלה, ועוד שכיון שנתנה התורה רשות לבעל להפר לא חלק הכתוב ונתן לו רשות להפר כל נדריה". והרשב"א בתשובה בחלק ד' סימן ש"י כתב: "אף על פי שאמרה בפירוש שאינה נודרת ע"ד בעלה, אפ"ה בעלה מפר לה. שהתורה נתנה אותה ברשות הבעל לכל נדר ולכל שבועת איסור שיש בו עינוי נפש או שהוא בינו לבינה. וכן ברשות האב כל שהיא נערה וברשותו של אב שלא נשאת. מפני שהרוב כך דעתן ורובן על דעת כן הן נודרות".

¹⁶ ועי"ש בדינו של סתם אדם שנדר על דעת חברו, באילו מקרים חבירו יכול להפר לו כמו בעל.

שנדרה מלמדת שקל וחומר שיכול להפר קודם שנדרה ?

ונראה, כיון שלא מדובר בתנאי רגיל שהרי גם אם האשה תאמר שהיא נודרת שלא על דעת בעלה, לא תועיל לה אמירה זו, ובעלה יכול להפר. נמצא שמדובר בקביעה הלכתית שבכוחה להפר נדר שכבר קיים (ואם היא עברה עליו היא חייבת אפילו אם התיר לה, כיון שעברה קודם התרתו). וא"כ מובן הקל וחומר, ומה אם יש בכוחו של הבעל להתיר נדר שכבר חל שיפסיק לחול משעת התרתו, כל שכן שבכוחו להתיר הנדר שכלל לא יחול¹⁷ (כיון שקל יותר לא להחיל דבר מאשר להחילו ולבטלו).

ג. יש לדקדק בביאור הקל וחומר, על פי שני צדדי הספק של הגמ' (אות א') בשיטת ר' אליעזר (האם הנדר שנודרת האשה לאחר הפרת הבעל לא חל כלל או חל ומייד מתבטל). הסבר הק"ו (באות ב') מתבסס על כך שקל יותר לבטל נדר של חל מאשר נדר שכבר חל, אולם לפי הספק של הגמ' יתכן ששיטת ר' אליעזר היא שהנדר (שבעל הפר מעיקרא) חל ומיד בטל, ולפי זה מה הוא הקל וחומר והרי בשני המקרים מדובר בנדר שחל ומתבטל ?

ובמנחת שלמה בסוגייתנו ביאר בד"ה "אלא":

והקל וחומר הוא, כי אם יכול לבטל נדר שכבר חל הרבה זמן, כל שכן שיכול לבטל נדר שחל רק רגע אחד

ויש לעיין בדבריו שלכאורה משך הזמן בו הנדר חל, אין לו משמעות ביחס לעיקר יכול ההפרה, וצ"ע.

¹⁷ לכאורה יש מקום לדחות הק"ו, שהתרה יכולה לחול על על ממשות של נדר ולא על דבר עתידי, ועיין מרדכי פסחים רמז תק"נ לגבי דין ביטול היתר בהיתר. אולם נראה שהק"ו הוא שאם ניתן "לעצור" חלות נדר כל שכן שניתן למונעו מעיקרא.

ד. נוכל להציע הצעה נוספת לביאור הקל וחומר לשיטת ר' אליעזר. הבעל לא רק שיש לו סמכות להתיר נדרי אשתו, אלא הוא מקים את נדרה של אשתו (אם שמע ושתק ולא התיר) ולכן אם האשה נדרה ולאחר מכן שמע הבעל, הנדר קיים ומסתמא בעל מסכים לנדרי אשתו. אבל אם מפר לאחר מכן, הרי הוא מגלה שמעיקרא לא הסכים לנדרה והנדר מופר. וא"כ קל וחומר שיש לבעל יכולת להודיע מראש שאינו מסכים ל'סתמא' ויכול להפר עוד קודם שנדרה^{18, 19} (והסבר זה מיושב לשני צדדי הספק של ר' אליעזר – כיון שמבוסס על זמן הודעת הבעל ולא על חלות הנדר כמו בהסבר הקודם), ועיין לקמן באות ה' בחידוד היחס בין נדר האשה והקמת הבעל.

כשהבעל שהפר מעיקרא – האם הנדר חל ובטל או לא חל כלל

ה. אליבא דרבי אליעזר הגמ' (לעיל אות א') מסתפקת האם הפרת הבעל שקודם הנדר, גורמת לכך שהנדר לא יחול כלל או שחל ומייד בטל (ונפ"מ להתפסה של אחר) ולקמן ננסה לברר את צדדי הספק²⁰.

ונראה לומר (ועל פי האמור באות ד') שהספק הוא האם לפי ר"א נדר של אשה נשואה הוא למעשה נדר משותף לה ולבעלה, כך שאם הוא מפר מראש – אין האשה נודרת אלא מעין 'חצי נדר' (ואינו חל כלל בגלל הפרת הבעל), או שלשיטתו הנדר הוא של האשה, אלא שדרושה הקמה של הבעל, כך שכאשר האשה נודרת, אע"פ שאין הנדר חל כלל משום שמהרגע הראשון ברור שחסרה הקמה, מ"מ מה שאמרה הוא נדר של

¹⁸ עיין בהמשך במאמר מאת הרב יהודה יונגסטר שם הורחבו הדברים ובתשובת הרב נח ליפשיץ על שיטתו.

¹⁹ על פי ההסבר באות ב', הק"ו הוא על הנדר עצמו ועל פי ההסבר כאן, הק"ו הוא על הקמת והסכמת הבעל.

²⁰ עיין גם בביאורים שבחידושי בתרא בסוגייתנו.

ממש ואפשר להתפייס בו²¹.

ו. הצעה נוספת לביאור הספק היא על פי דברי הר"ן בפירושו לסוגייתנו בדף עה. :

לר"א דאמר דמצי מפר נדרה קודם שתדור, מי אמרין דאותן נדרים שנדרה לאחר הפרה חיילי דהפרה לא מעכבא בהו ומיהו בטלי להו מיד או דלמא לא חיילי כלל כיון שהפר לה קודם שנדרה. (למאי נפ"מ) דאתפיס אחרינא בהדין נדרא - כגון שנדרה היא בנויר ובא אחר ואמר ואני כמוה אי אמרת חיילין ובטלין הויא תפיסותא, דנהי דבטילי להו מיד אפי' הכי כיון דחיילי מצי מתפיס בהו דכי אמר ואני כמוה אהריני נזירה דקאמרה קאמר ואי לא חיילי ליכא חששא הלכך לא הויא התפסה...

בביאור דבריו שכתב: "דהפרה לא מעכבא" נראה לבאר שהספק הוא האם יש יכולת לבעל למנוע את האשה להחיל את נדרה. אם נאמר שאין בכוחו למנוע ממנה לנדור, הנדר נאמר ומיד לאחר מכן הפרתו (שנאמרה מקודם) נכנסת לתוקף כיון שהפרה אינה מעכבת את האשה מלידור (כלומר, דבריו יחולו לאחר שעת הנדר שלה). אבל אם נאמר שבכוחה של ההפרה שמעיקרא למנוע את החלת הנדר, נדרה לא חל כלל (וממילא א"א להתפייס בו).

ז. על פי הסבר הספק באות ו' לשון הגמ': "מיחל חלין ובטלין" הוא כפשוטו, חל ומייד בטל וכפי שכתב הרא"ש בפירושו על הדף בדף עה.:

²¹ צ"ע, שהרי בגמ' נאמר: "מיחל חלין ובטלין" וקשה לומר שאף לשיטה זו לא חלים כלל – ועיין חזו"א לקמן אות ז' שכיון שבטלין מיד נחשב שלא חלו כלל. ועיין בסוף אות ז'.

אותם נדרים שהפר כבר לאשתו כשנדרה אותם, חלו ונתבטלו
לאלתר

ויש לעיין על פי דברי הרא"ש, האם יש מציאות שהנדר יחול גם לגבי
האשה הנודרת. כגון שנדרה בעודה יושבת על ספסל שאסור לה להנות
מהספסל, האם על פי צד הספק שהנדר חל ובטל, היא עברה על הנדר
ל'כהרף עין' שכך מסתבר שאם אחר יכול להתפס ה"ה שיחול לגביה או
שכיון שבגמ' נאמרה נפ"מ רק להתפסת אחרים – מוכח שלגביה לא חל
כלל, וצ"ע.

אבל על פי הסבר הספק שבאות ה', מעולם לא על הדעת שהנדר יחול
ונפ"מ רק להתפסה. ונראה שבדרך זו נקט גם החזו"א באבהע"ז סימן
קל"ו עמ"ס נדרים דף כד. ס"ק ח':

וסבר ר"א דכמו כן יכול הבעל לבטל נדרי אשתו דכיון דהתורה נתנה
לו רשות לבטל, כי אמר קדם הנדר שמבטלו כבר נשלל כח הנדר
שלה ולא חייל או שחייל ומתבטל מיד וכיון שאין לו קיום חשיב
כלא חייל²²...

ויש לעיין אם הנדר לא חל אף לגביה (אפילו אליבא של צד הספק שחלין
ובטלין) כיצד יש אפשרות להתפס בנדר זה ?

בספר תורת הנזיר (הגר"י הוטנר זצ"ל) כתב שכדי להתפס בנדר די
בקבלת הנדר ואין צורך בחלות הנדר והוכיח זאת מדברי הרמב"ם בפרק
ב' מנזירות הלכה ה':

²² אמנם עי"ש בדבריו. ולגבי האפשרות להתפס בנדר שכלל לא חל – עיין הערה 21.

האומר הריני נזיר כשיהיה לי בן וחבירו אמר 'ואני', הרי חבירו נזיר מיד.

ומוכת מדברי הרמב"ם שלגבי התפסה אין צורך בחלות הנדר (שהרי הנדר עדיין לא חל על הראשון) אלא די ב"קבלת הנדר" וכיון שקיבל אע"פ שלא חל הדבר מועיל לענין התפסה וציין לסוגייתנו כראיה לדבריו, עי"ש. אמנם יש מקום לחלוק, כיון ששם עתידה הנזירות לחול כשיהיה לו בן, משא"כ כאן. ועוד שאם ננקוט שהבעל הוא מעין שותף לנדריו אשתו (אות ה') נמצא שמעיקרא הקבלה לא היתה מושלמת, וצ"ע.

הדמיון בין מקוה לבין הפרת נדרים

ח. חכמים הקשו על ר' שיטת ר' אליעזר הסובר שבעל יכול להפר נדרי אשתו קודם שנדרה מדין מקוה שאין בכוחו להציל את הטמאים שלא יטמאו וכן אין אפשרות לטבול כלי קודם שנטמא כדי שבשעה שיטמא הטומאה לא תתפוס בו (לעיל אות א'). ופירש הר"ן בדף עו. :

ליכא למידן ק"ו כי האי גוונא ממה שחל כבר למה שלא חל עדיין, דהאי כדיניה והאי כדיניה ולא בקולא וחומרא תלי.

ויש לעיין מה יסוד הדמיון בין הפרת נדרים לבין מקוה ובמיוחד על פי דברי רב פנחס בשם רבא (לעיל אות ב') שאשה נודרת על דעת בעלה (עיין לעיל האם מדובר בתנאי או בדיון) לעומת מקוה שמדובר בהלכה שאינה תלויה בדעת בני אדם כלל.

ועוד שהאור שמח בפ"א ממקואות ביאר שמקוה וזרעים טמאים שנוצרו שנטהרין, הינם 'מעשה' ללא כוונה, שטבילה ללא כוונה וזרעים שנוצרו מעצמם נטהרים ולכן אין כאן כלל דמיון כלל להפרת נדרים בהם הבעל צריך לכוון בהפרתו לאשתו וכאשר יש כוונה יש אפשרות לפעול מראש

שלא יחול אבל בדבר התלוי במעשה, יש משמעות לסדר הדברים. ומדבריו שם נראה להסיק, שאם יש מציאות בה אדם טובל רק לתרומה ולא לחולין, כיון שטבילה לתרומה מחייבת כוונה, יכול אדם לטבול קודם שנטמא, כדי שיועיל לאכילת תרומה - אם יטמא בין הטבילה לבין האכילה, ועי"ש בדבריו, וצ"ע.

וא"כ שבה שאלתנו מה בסיס הדמיון בין מקוה בו מדובר במעשה (שאין סברא לומר שיחול מראש) לבין הפרת נדרים שבה יש דיבור בעל כוונה שיש מקום לומר שיחול מראש עבור השעה הראויה ?

ונראה, שיש מקום לומר שהיסוד המשותף בין מקוה להפרת הבעל הינו בכך שבשניהם יכולתם הינה מכאן ולהבא ולא למפרע (בניגוד לעקירת חכם שהיא למפרע, בעל שמפר נדר שאשתו נדרה מקודם, רק מכאן ולהבא). אי יכולתו של הבעל לעקור למפרע, למרות שבהפרתו הוא מגלה את כוונתו שמעיקרא לא רצה בנדר, אבל תורה העניקה לו סמכות רק מכאן ולהבא, מלמדת (לשיטת חכמים המקשים על ר"א), שה"כוונה" של הבעל אינה עיקר הענין אלא הכח שמסרה לו תורה. וכיון שמדובר על "כח", סוברים חכמים שניתן ללמוד מכוחו של המקוה מכאן ולהבא ואין ביכולתו לטהר לפני שעת הטומאה שגם כוחו של הבעל הוא מכאן ולהבא.

ומסתבר, שתשובתו של ר' אליעזר לדברי חכמים יכולה להיות, שאמנם כוחו של הבעל להפקר מוגבל רק מכאן ולהבא, אבל זה רק אם מפר לאחר שעת הנדר, אבל אם מפר מראש יש בכוחו למנוע את חלותו של הנר מעיקרו (או לבטלו מיידית – כפי שני צדדי הספק של הגמ').

ועוד, שרבי אליעזר עצמו סובר שהפרת נדר קודם שעת הנדר, נחשבת כ"הפרה עומדת" שמונעת את חלות הנדר - וכדברי המפרש לקמן בדין

זרעים שנטמאו באות ט'.

ראייתו של רבי אליעזר מטהרת הזרעים

ט. ר' אליעזר מוכיח את שיטתו מדין זרעים טמאים שזריעתם באדמה מטהרת אותן ובודאי שהם אינם מקבלים טומאה בהיותם זרעים באדמה. ובביאור הדמיון לנדר שהבעל היפר לפני שאשתו נדרה, מפרש המפרש על הדרב"ה "לא כל שכן":

לא כ"ש שלא יקבלו טומאה שכל המחובר לקרקע הרי הוא כקרקע, אף בנדרים מופרים ועומדים, לא כל שכן דלא חיילי.

נדר שחל לאחר שעת הנדר דומה לזרע שנטמא שיש אפשרות לטהרו מכאן ולהבא²³ ואף הבעל יכול להפר נדר מכאן והלאה. זריעת הזרע באדמה קודם שנטמא מונעת ממנו אפשרות להיטמא כך גם הפרה קודם שעת הנדר מונעת מהנדר לחול (וזאת על פי הצד שהבעל מונע את חלות הנדר – עיין בספק הגמ' באות ה').

בגמ' לא נאמר מה השיבו חכמים על דברי ר' אליעזר יתכן שאין הם משיבים על דבריו כיון שהם לומדים את שיטתם מפסוק שמלמד שאין לדון ק"ו בדין הפרת נדרים (כמבואר בדף עו:)²⁴.

טבילה לאחר שאכל חצי שיעור

²³ יש לדקדק שעצם ההטמנה של הזרע בקרקע אינה מטהרת אותו אלא ההשרשה בקרקע (עיין רמב"ם פרק ב' מטומאת אוכלין הלכה י"ט). ונראה שההשרשה נחשבת חיבור לקרקע ואז בטל מתורת אוכל וסרה מהן טומאת אוכלין (עיין רש"י פסחים לד. ד"ה "טהרו מלטמא" לגבי שתילים). ועיין לקמן ליד ציון הערה 41.

²⁴ עיין הערה 4 ובהפניות שם.

י. גמ' כריתות דף יג. :

כל האוכלין מצטרפין לפסול את הגוייה בכחצי פרס בכדי אכילת פרס²⁵, כיצד? אכל וחזר ואכל, אם יש מתחלת אכילה ראשונה ועד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין, יותר מכאן אין מצטרפין. לא התירו לאכול פחות מכשיעור לירד ולטבול, ירד וטבל ועלה והשלימו – מצטרף.

אדם שאכל אוכל טמא פחות מכשיעור וטבל והשלים את האכילה קודם שיעור זמן של אכילת פרס – הועילה לו הטבילה²⁶ כאילו טבל לאחר האכילה כולה. אבל אם אכל פחות מכשיעור וטבל ולאחר שיעור זמן של אכילת פרס המשיך והשלים לשיעור, אין הטבילה שאכל קודם השלמת האכילה מועילה לו כדי להצילו מטומאה²⁷.

²⁵ אוכל טמא מטמא את האוכל בשיעור של 'חצי פרס' שנאכל בשיעור זמן של 'אכילת פרס'

²⁶ עיין בחוברת 'אי אפשר לצמצם', ועד טוב, ניסן תשע"ח בדיון אי אפשר לצמצם.

²⁷ מרכבת המשנה (רבי שלמה חעלמא) הלכות שגגות פרק ג' הלכה ט': "דריש לקיש דס"ל ריש פרק יוה"כ דחצי שיעור מותר מן התורה ודאי הסברא נותנת דהו"ל חצי שיעור דומיא דטבילה דאין טבילה לחצי שיעור הואיל דבפחות מכשיעור טהור גמור ה"נ חצי שיעור לר"ל דמותר". ולגבי חצי שיעור כתב המשנה למלך בסוף פרק ג' מהלכות שגגות הלכה ט': "ועיין מ"ש רבינו בפ"ח מהלכות אבות הטומאה וז"ל אכל פחות מכשיעור וטבל ועלה ואכל מעט כו' הרי דאין הטבילה מועלת לחצי שיעור ה"נ אין יוה"כ מועיל לחצי שיעור. ומיהו יש לחלק ביניהם דשאני טבילה מיוה"כ ולעולם דיוה"כ מכפר חצי שיעור מכ"ש דכשיעור. אך סוגית הגמרא דכריתות מוכחת בהדיא דאין יוה"כ מכפר על חצי שיעור והוא דבר פלא בעינינו" – עי"ש שציין לסוגית הגמ' בכריתות יח וברש"י שם.

ועיין שו"ת תורה לשמה סימן קמ"ז שדן האם יום כיפור מכפר על חצי שיעור וכתב שם: "...אפשר שיהנה עוד מעט וישלים השיעור ולהכי בעת שיגיע יוה"כ אף על גב דעדיין לא נהנה עוד ולא השלים מאחר שאפשר שיהנה עוד וישלים להכי אין יוה"כ מכפר על מה שנהנה דאם מכפר על מה שנהנה א"כ חוטא נשכר דאם יהנה אחר יוה"כ עוד חצי שיעור לא יתחייב בקרבן והרי חוטא נשכר לכן אין יוה"כ מכפר על חצי שיעור שנהנה מקודם אלא ישאר האיסור תלוי בו עד יום מותו כדי שאם יהנה עוד וישלים יתחייב בקרבן ולא יהיה חוטא נשכר כן נראה לפרש טעמא דמלתא והוא נכון.... ולפי השיטה הזאת אשר העלינו בעזה"ו נלמוד מזה עוד ענין אחר והוא כי מצינו בטור י"ד סי' רל"א בנשבע על הכזב שבועה שלא אוכלנה אינו חייב עד שיאכל כולה אבל אסור בכל שהוא וכן פסק בש"ע אך הרשב"א ז"ל בחשובה סי' תרי"ז נראה דפליג על זה ועיין בפוסקים ז"ל על זה והנה לדעת הטור ורבינו מהרי"ק ז"ל בש"ע דס"ל אם אכל מקצתה יש איסור מדין חצי שיעור הנה אם אכל מקצתה קודם יוה"כ ודאי דאין יוה"כ מכפר על האי איסורא.... אבל אם אכל מקצתה קודם יוה"כ והשאר נשרף ג"כ קודם יוה"כ הנה לפי הטעם שהסברנו בדיון הנז' נראה דיוה"כ מכפר דמ"ש אין יוה"כ מכפר על חצי שיעור היינו משום דאפשר אחר יוה"כ ישלים השיעור ויהיה חוטא נשכר

כלומר, אין טבילה קודם לשעת הטומאה מועילה להציל מטומאה שתבוא, אפילו אם כבר החל באכילת הטומאה קודם לכן ורק השלים לבסוף.

ונראה לבאר, למרות שבהלכות רבות קיים איסור של 'חצי שיעור' אף שאין בו עונש, טומאה של 'חצי שיעור' אינה נחשבת לכלום ולכן טבילה לאחר אכילת חצי שיעור נחשבת כמי שטבל לפני תחילת האכילה.

אמנם, יש לעיין בטעם הדבר והרי כאשר נטמא אנו מצרפים את תחילת האכילה לסופה ומשמע שיש משמעות לתחילת האכילה אף שעוד לא היה בה שיעור ומדוע לא תועיל טבילה להיטהר מחצי השיעור שאכל ?

ונראה, שאם אוכל חצי שיעור ולא השלים את אכילתו בשיעור זמן של אכילת פרס, אין האכילות מצטרפות וממילא אין משמעות למה שאכל מקודם ולכן טבילתו אין לה משמעות כלל.

אמנם יש לעיין האם הטבילה לא מועילה גם במקרה בו יש איסור לאדם לטמא את עצמו, כגון כהן שיאכל תוכ"ד עבודת המקדש (וחבירו הכניס לו לתוך בית הבליעה וכדו'). האם כיון שעתה עבר על איסור (למרות שעדיין אין ענישה על כך) תהיה משמעות לטבילה או שכיון שדיני טומאה לא חלים עד שיאכל כשיעור אין משמעות לטבילה זו, וצ"ע²⁸.

אבל הכא בנידון הנז' שהכר נשרף שאריתו קודם יוה"כ נמצא דא"א לבוא עוד לידי איסור שלם וחיוב קרבן דאה"נ יוה"כ מכפר כן נ"ל.

²⁸ בשו"ת להורות נתן חלק ט' סימן כ"ו: ישראל הקונה כלי חדש מנכרי על מנת למכרו, וטבלו, אם יצא ידי חיוב טבילת כלים, והישראל השני שקנאו לצרכו אין צריך להטבילו שנית, או נימא דכיון דהישראל הראשון שקנאו לסחורה היה פטור לטובלו, א"כ לא עלתה לו טבילת הישראל הראשון" ובסימן כ"ז שם כתב (על פי הסוגיא בכריתות): "ומבואר דמה שטבל טרם שנטמא לא מהני. וא"כ הכי נמי נימא דכשטבלו המוכר טרם שנתחייב לא מהני ? ברם פשוט דאין זה מן הדומה, דהתם לא נטמא כלל כשאכל רק חצי שיעור, ולכן לא מהני הטבילה דהא לא נטמא כלל, אבל בנ"ד הרי הכלי כבר נטמא שהרי היה ברשות עכו"ם, אלא שאין המוכר חייב להטבילו כיון דאינו רוצה להשתמש

טבילה מיטה מפורקת – מועילה בשעת טהרתה

יא. משנה כלים פרק יט משנה א':

המפרק את המטה להטבילה, והנוגע בחבלין טהור.

המיטה נטמאה טומאת כלים ובשעה שהיא מפורקת פוקעת ממנה טומאתה ושבה אליה לאחר הרכבתה מתקנת חכמים. והם התירו לטבול את המיטה בעודה טהורה²⁹, כדי למנוע את החזרת הטומאה לאחר שהמיטה שוב תורכב.

לכאורה, האמור כאן הינו מנוגד לכל האמור לעיל, שאין אפשרות לטבול

בו לאכילה, י"ל דשפיר מהני טבילת המוכר.... ולכאורה יש לומר דאף אם נימא דלא מהני טבילת המוכר כיון דעדיין לא נתחייב הכלי בטבילה, מ"מ אם טבל ואמר שיטהר לכשיבוא ליד הקונה שפיר מהני... ועי"ש בראייתו. ויל"ע מדין טבילת המיטה המפורקת והכלי שנשבר, עיין אות י"א ובהערה שם בשם ההר צבי.

²⁹ לא בכל מקרה ניתן לטבול דבר טמא שנטהר מחמת פירוקו. ודן בדבר בשו"ת הר צבי יו"ד ק"ח לגבי טבילת כלי (שנקנה מגוי) כשהוא מפורק: "נשאלתי על מכונה לטחינת בשר והיא של פרקים, שקנו אותה מנכרי והיא חייבת בטבילה, אם מותר לטבולה כשהיא שלמה ומחוברת או שצריך דוקא לפרקה כדי שלא יהא חוצץ מקום חבורם? והשבתי שלהטבילה כשהיא מחוברת אין מקום להסתפק ובודאי שזוהי טבילה מעלייתא, ואדרבה במפורק יש לדון אם מהני לה טבילה הואיל ובטל ממנה תורת כלי ולא בת טבילה היא, אלא שלהלכה נראה שאפשר להטבילה בין שהיא מחוברת ובין שהיא מפורקת, אלא אם בא להטבילה כשהיא מפורקת צריך להזהר שיפרק כל חלק וחלק שיהיה נפרד בפני עצמו ולא להטביל שני חלקים כשהם מחוברים יחד... ושנינו במסכת כלים (פ"ד מ"ז), כלי מתכות מיטמאין ומיטהרין שבורים דברי רבי אליעזר (פירוש, שאם הזה עליהן או טבלן בשעה שהיו שבורין נטהרו לגמרי אף שחזרו ונתקנו אח"כ), רבי יהושע אומר אינם מיטהרין אלא שלמים (פי', דאין הזאה וטבילה מהני רק בשעה שהם שלמים) ופסק הרמב"ם (כלים פ"ב ה"ג) דהלכה כרבי יהושע... והנה לכאורה גם מכונת בשר כשהיא מפורקת ואינה שלמה, דינה ככלי מתכות שנשברו, שאין מועלת לה טבילה רק כשהיא שלמה... וגם בעיקר השוואת נידון זה לכלי מתכות שנשברו שאין הטבילה מועלת בהם אלא בשעה שהם שלמים, נראה שאין הנידון דומה לראיה, שאין לדמות כלי של פרקים שנתפרק ואינו מתקלקל בפריקתו והדיוט יכול להחזירו, לכלים של מתכות שנשברו שמתקלקלים בשבירתם, ויותר יש לדמות נידון זה למטה של פרקים שפסק הרמב"ם (כלים פכ"ו ה"ד) שאם נטמאה כשהיא שלמה אפשר להטבילה אברים אברים... לענין טבילה אפילו לא נשאר מחובר ארוכה ושתי כרעים עמה מועיל לה הטבילה... ועיין בתפארת ישראל (פ"ד אות ע) על דברי רבי יהושע שם האומר שכלי מתכות שנשברו אינם מטהרין אלא שלימין, שכתב: דאין טבילה מהני רק בשעה שכבר נתקנו דלא דמי למטה דמהני טבילה לאברים שלה (ככלים רפ"ט) התם לא נתקלקלה כשנתפרקה, משא"כ הכא שנשברה עכ"ל...".

דבר טהור כדי למנוע מהטומאה לבוא אליו (עיין אות א' וכו'). אמנם, ברור שיש מקום לחלק בין דבר המקרה שלפנינו שמדובר בדבר שהוא כבר טמא וטומאתו סרה רק מחמת פירוק המיטה ועוד שמדובר בדיון בטומאה דרבנן.

אולם, יש לעיין מדוע חכמים לא נקטו כפי שמקובל במקרים אחרים לתקן את תקנתם 'כעין דאורייתא' ולא תועיל הטבילה בשעה בה המיטה מפורקת וטהורה. והיה מקום לומר שאם לא יתירו לטבול בשעה בה המיטה מפורקת לא תהיה אפשרות לטבול את מיטה גדולה שאינה נכנסת למקוה ולכן אין ברירה כי אם להתיר באופן זה

ועל פי האמור לעיל נראה לבאר, יסוד הקל וחומר של ר' אליעזר (שאם יש יכולת להציל דבר לאחר מעשה כל שכן שאפשרי לאחר מעשה), אף חכמים מודים לו, אלא שלא מקבלים את שיטתו בנדרים מחמת הפסוק (עיין אות א') וכן במקוה אף ר' אליעזר מודה לחכמים שאין הקל וחומר מועיל מפאת הפסוק³⁰ אבל כאשר אין פסוק האוסר, שב הקל וחומר למקומו, וכיון שמדובר בטומאה מדרבנן לגביה הפסוק לא אסר – מועיל הקל וחומר להתיר טבילה קודם שעת הטומאה, וצ"ע³¹.

³⁰ עיין הערה 6 ובהפניות שם.

³¹ עיין הערה 8 בשם ביאור הגר"א שבמקום בו אין פסוק – הקל וחומר מועיל.

היחס שבין הפרת נדר לפני הנדר לבין טבילה לפני טומאה / הרב יהודה

יונגסטר

הר"ן בנדרים דף עה. הקשה על הצעת הגמ' שהנודרת שהפר לה בעלה, נדרה חל
ובטל (לעיל אות א'):

ומקשו הכא: ואפי' תימא חיילין ובטלין, היכי מצי מתפיס? מאי
שנא ממאי דבעיא לן בריש מכילתין (דף יא ע"ב) היכא דמנח בשר
שלמים לאחר זריקת דמים קמיה והתפיס ביה בשר אחר ואמר זה
כזה, דאיבעיא לן אי בדמעיקרא קמתפיס ואסור או דבהיתרא
דהשתא קמתפיס ושרי, ומסקנא – דבהיתרא קמתפיס!
איכא למימר דלא דמי, דשאני התם דאמר 'זה כזה', ומש"ה אמר
דכמו שהוא זה עכשיו קאמר. אבל הכא, שזו אומרת 'הריני נזירה'
והאי מתפיס בה ואמר 'ואני', משמע ודאי דנזירות דקאמרה
קמתפיס, והכי מוכחא סוגיין דנזירות שנכתוב בסמוך בס"ד.
ומקשו תו הכא: ונהי דחיילא – התפסה מאי הוי? נימא דכיון
דאתפיס בה, כי אבטיל נדרא קמא – אבטיל נמי האי, דדינא
דמתפיס הכי הוא, כדתנן בפ' מי שאמר (נזיר כ ע"ב): 'הריני נזיר'
ושמע חבירו ואמר ואני ואני – כולן נזירין. הותר אחד מהן – הותרו
כולן, ולעיל נמי בפ' ד' נדרים (דף כו וסו במשנה) אמר דבשתלאן זה
בזה – הותר הראשון הותרו כולן!

ולאו קושיא היא כלל, דלא איתמר הותר א' מהן הותרו כולן אלא בהיתר חכם, שעוקר הנדר מעיקרו, הלכך כל שהותר א' מהן – אגלי מילתא שלא היה כאן נדר מעולם ובטלה לה התפסה דבתרא, אבל בעל, שאינו עוקר למפרע אלא מכאן ולהבא, אף על פי שהותר הראשון – אינך באיסורייהו קיימי, שאין התפסה שלהם בטלה בכך. וגמרא היא בהדיא בריש פ' מי שאמר הריני נזיר (נזיר כא ע"ב), דגרס התם: 'איבעיא להו בעל מיעקר עקר או מיגז גיז? למאי נפקא מינה – לאשה שנדרה בנזיר ושמעה חברתה ואמרה ואני, ושמע בעלה של ראשונה והפר לה. אי אמרת מיעקר עקר – ההיא נמי אשתריא, ואי אמרת מיגז גיז – ההיא אשתריא וחברתה אסורה'.

הר"ן מבאר, שאם הנדר חל ומתבטל מיד, מבחינת אמירת האשה – אמירתה היא בעלת משמעות של נדר, וכיוון שהפרה אינה אלא מכאן ולהבא – אפשר להתפיס בה, משום שההתפסה היא באמירה ולא בנדר עצמו, היינו, שהמתפיס נחשב כמי שאמר מה שאמרה היא, ולא שהוא מקבל על עצמו את נדרה. לכן, אם אמירתה היא בעלת משמעות – גם אמירתה היא בעלת משמעות, וכיוון שאמירתו לא הופרה – נדרו חל. אכן, אם הפרה מראש מעקרת את אמירתה של האשה – גם המתפיס בה אינו אסור, שהרי התפיס באמירה ריקה.

והנה, נראה שיסוד מחלוקת התנאים נוגעת למהות תפקיד הבעל בנדר אשתו. לפי ר"א, העובדה שבעל מיפר נדר אשתו לאחר שכבר בא לעולם מלמדת שחידוש התורה לגבי אשה נשואה הוא, שחלות נדרה מורכבת מאמירתה ומהקמת הבעל, וללא הקמה – חסר מרכיב בנדר: אם בנדר רגיל יש שני מרכיבים – גמירות דעת ואמירה, בנדר של אשה יש שלשה מרכיבים – גמירות דעת, אמירה והקמת הבעל. כיוון שכך, במקרה רגיל, אם הבעל מקים את הנדר הרי שהתברר למפרע שכל מרכיבי הנדר נמצאים – ונדרה חל, ואם לא – הרי מתברר שמראש היה חסר מרכיב

מהותי, והנדר בטל ממילא, ופשוט שאם אפשר לומר זאת גם למפרע, יותר פשוט שנאמר זאת כשיודעים מראש את דעת הבעל.³²

לעומתו, דעת חכמים היא שנדר אשה הוא כמו כל נדר, אלא שנתנה התורה כח לבעל להפר אותו, היינו, לפטור את האשה מן העשה של "ככל היוצא מפיו יעשה" ומן הלאו של "לא יחל דברו", אך ברור שאין לדבר משמעות כל עוד האשה כלל לא נדרה.

אלא שלפ"ז יש להבין את צדדי הספק של הגמ', אם לפי ר"א הנדר חל ומתבטל או שאינו חל כלל. ונראה לומר: חקירת הגמ' היא אם לפי ר"א נדר של אשה נשואה הוא למעשה נדר משותף לה ולבעלה, כך שאם הוא מפר מראש – אין האשה נודרת אלא חצי נדר, או שלשיטתו נדר הוא של האשה, אלא שדרושה הקמה של הבעל, כך שכאשר האשה נודרת, אע"פ שאין הנדר חל כלל, משום שמן הרגע הראשון ברור שחסרה הקמה, מ"מ מה שאמרה הוא נדר של ממש, ואפשר להתפיס בו.

ובהמשך הסוגיא (עה ע"ב – עו ע"א), דמיון בין הפרת נדרים וטבילה במקוה (לעיל אות א'), הדמיון שיוצרים חכמים בין הפרת נדרים לבין טבילת טהרה – נראה מופרך מיסודו³³, ומה קושיא יש מכאן לר"א?

ונראה, כי חכמים הקשו לר"א לפי שיטתם הם, ועיקר כוונתם הוא לדחות את הק"ו של ר"א הנזכר במשנה: חכמים מבינים את יסוד שיטתו של ר"א, וכאן, באמצעות הק"ו בדין טבילה, הם מבקשים לעמוד על הנקודה המהותית בה הם חלוקים עליו, ולהסביר שלשיטתם הפרה דומה לטבילה, וממילא הק"ו אינו הק"ו של ר"א, הנכון

³² ואף שהלכה היא שהפרת הבעל היא משעת הפרה ואילך, בניגוד להתרת חכם אשר עוקרת את הנדר מיסודו, לשיטת ר"א פועלת כאן הסברה אותה כינו האחרונים "מכאן ולהבא למפרע", היינו: כיוון שרק עתה מתברר מה היה המצב בשעת הנדר, ובזמן הביניים עד שיפר הבעל ודאי שהאשה חייבת לשמור נדרה, גם אחר שהבעל היפר - את מה שהיה אין לשנות, והעובדה שעתה נתגלה למפרע שלא היה נדר יכולה להשפיע רק מכאן ולהבא. ויש להוסיף דוגמאות בביאור עיקרון זה, אך לא כאן המקום (הרב נח ליפשיץ במאמרו לקמן דוחה את האפשרות הזו – עיין ליד ציון הערה 36).
³³ עיין ליד ציון הערה 38.

רק לפי תפיסתו הוא, אלא הק"ו של מקוה: חכמים סבורים שנדר האשה אינו תלוי כלל בבעל, אלא שיש כח לבעל לבטל את הנדר, ובזה דומה הפרה לטבילה – כשם שטבילה מסלקת טומאה שקיימת בפועל, כך הפרה מסלקת נדר אחר שחל בפועל, ומתוך הבנה זו – נראה פשוט שכשם שטבילה מחזירה את הטמא למצב המקורי של העדר טומאה, וממילא ברור שבמצב של העדר טומאה, שהוא המצב לאחר טבילה, אם טבל או לא טבל – היינו הך, כך גם הפרה מחזירה את האשה למצבה המקורי שבו אין עליה נדר, וממילא ברור שהפרה בזמן שהאשה ממילא נמצאת כבר במצבה שאליו היא תגיע לאחר נדר והפרה, אם הפר לא או לא הפר – היינו הך.

ר"א חולק מן היסוד בהבנת דין הפרה, ולדעתו הוא אינו דומה כלל לטומאה, שהרי הוא סבור אחת מן השתיים: אם שנדר אשה נוצר רק ע"י נדר שלה בתוספת הקמה שלו, או שנדר אשה הוא מראש נדר בתנאי, וכך או כך – אין זה דומה לטומאה, שהיא ודאי חלה ע"י המטמא כשלעצמו ללא שותפות של המקוה, וכל הדמיון בין המקרים – לא קיים כלל וכלל, ולשיטתו, הק"ו הנכון הוא זה הנזכר במשנה.

ובהמשך הגמ' דברי ר"א לחכמים שמדין הזרעים יש ראייה לשיטתו (לעיל אות א') ומוכיחה הגמ' מכאן שלשיטת ר"א הנדר של האשה בהופר מקודם על ידי בעלה, לא חל כלל.

ההבדל בין טהרה ע"י זריעה לבין טהרה ע"י טבילה הוא בדיוק ההבדל בין הפרה לדעת חכמים לבין הפרה לדעת ר"א³⁴. טהרה ע"י זריעה אינה פועלת בטומאה אלא בזרע, היינו, שהיא הופכת אותו לדבר שאינו מקבל טומאה, וממילא טומאה שהיתה בו – פורחת, שאין לה על מה לחול. כיוון שכך, הק"ו הוא מובן מאליה: אם דבר שהופך ממקב"ט לשאינו מקב"ט מצליח להפריח את הטומאה ממנו, ודאי הדבר שאם עוד קודם שנטמא נעשה לאינו מקב"ט – שלא יהיה לטומאה על מה לחול.

³⁴ עיין ליד ציון הערה 39.

טהרה ע"י טבילה – אינה כן, שהרי היא אינה פועלת במקב"ט אלא בטומאה, היינו, שמסלקת את הטומאה מן הדבר מבלי לשנותו, וא"כ ברור שטבילה בזמן שאין כלל טומאה בעולם – היא פעולה ריקה !

וכך יש ללמוד מן הסוגיא בכריתות (יג ע"א) בעניין טבילה אחר אכילת ח"ש טומאה (לעיל אות י'), כאן יש הו"א לומר, שאכילת חצי שיעור טומאה – תטמא חצי טומאה, כך שטבילה לאחריה תספק את השפעות הטומאה הזו ואם יחזור ויאכל ח"ש – לא יטמא, שהרי הוא כמי שאכל מתחילה רק ח"ש. אמנם, אין הלכה כן, שכן הדין הפשוט הוא שאין טבילה אלא סילוק טומאה קיימת והחזרת הטובל למצבו ללא טומאה, וח"ש אינו מחיל טומאה כלל, ולכן אין אם טבל או לא טבל – מעמדו זהה, ואם ישוב ויאכל עוד ח"ש – יצטרפו השיעורים לטמאו למרות הטבילה שבינתיים, שהיא מעשה ריק.

מעתה, הבדל זה בין טהרה ע"י טבילה לטהרה ע"י זריעה הוא ההבדל בין שתי השיטות בעניין הפרה: לדעת חכמים – הפרה פועלת על הנדר, ולכן היא דומה לטבילה, הפועלת על הטומאה, וכשאין הנדר בעולם – ההפרה היא מעשה ריק, כמו טבילה בזמן שאין טומאה בעולם. אך לדעת ר"א נישואין משנים האשה כך שבניגוד לפנויה, שיש בכוחה לנדור בעצמה, נשואה – אינה יכולה לנדור אלא עם בעלה, בין אם הכוונה שהנדר נוצר ע"י הקמת הבעל ובין אם הכוונה היא שהנדר מותנה ברצון הבעל, ולכן דומה ההפרה לטהרה ע"י זריעה, שמשנה את מעמדו של הזרע ולא את מעמדה של הטומאה.

ועוד שם בגמ':

ורבנן לא דרשי ק"ו! והא תניא: יכול ימכור אדם את בתו כשהיא נערה? אמרת – ק"ו: מכורה כבר – יוצאה, אינה מכורה – אינו דין שלא תימכר? אין. בעלמא – דרשי ק"ו, ושאיני הכא, דאמר קרא 'אוישה יקימנו ואוישה יפרנו': את שבא לכלל 'הקם' – בא לכלל הפר, את שלא בא לכלל 'הקם' – לא בא לכלל הפר.

השאלה "ורבנן לא דרשי ק"ו" אינה מובנת: הרי החילוק בין טהרה ע"י טבילה לטהרה ע"י זריעה הוא ברור, וכפי שביארנו לעיל, וא"כ פשוט שהם דורשים ק"ו זה, ומה שאינם דורשים ק"ו לעניין הפרה הוא מפני שהם סבורים שהפרה כמותה כטבילה ולא כזריעה!

יתר על כן: מן הגמ' משמע, שלולא הק"ו בעניין מכירת בתו נערה – יכולים היינו לומר שרבנן לית להו ק"ו. והנה, לגבי מכירת בתו לאמה, נראה פשוט שכאשר היא נעשית נערה – מה שהשתנה הוא הבת ולא זכותו של האב, ומכאן הק"ו הברור שחכמים מודים בו. מעתה – מה נפשך: אם פשוט לגמ' שזריעה היא פעולה בזרע ולא בטומאה – מדוע היה צריך להביא ראיה מנערה כדי לומר שדורשים ק"ו? הרי אי אפשר שלא לדרוש ק"ו זה! ואם יש אפשרות לומר שהזריעה פועלת בטומאה ולא בזרע, ומשום כך רבנן לא דרשי ק"ו – מה תועיל הראיה ממכירת בתו?

וכתב הר"ן, וז"ל:

ונראה בעיני דמש"ה פריך הש"ס מהך ברייתא טפי מק"ו דזרעים דאמר להם ר"א, משום דלא קים להו להש"ס דעתייהו דרבנן בזרועין ועומדין, ומשום הכי פריך מהך ברייתא דליכא מאן דפליג עלה.
אי נמי, אפשר דסבירא להו לרבנן דלזרועין ועומדין לא צריך קל וחומר דמקרא דעל כל זרע זרוע גופיה נפקי כך נראה בעיני.

ודבריו אינם מיישבים יישוב גמור לקושיותינו.

ונראה, שקושיית הגמ' "ורבנן לא דרשי קל וחומר" אינה מתייחסת לק"ו של זריעה, אלא לק"ו שמציג ר"א במשנה, וכך פירוש הדברים: הק"ו של חכמים לגבי מכירת בתו בא להוכיח שהדינים בין אב לבתו אינם תוצאה של סמכות מיוחדת של האב או הבעל ביחס לבת או אשה, אלא הם תוצאה של מעמדה המשתנה של האשה. ממכירת בתו לאמה או רואים, שמכירת אשה לאמה אינה אפשרית אלא כשהיא קטנה, שהרי ברגע שהיא נעשית נערה – היא יוצאת לחרות. מכאן ברור, שהאב

אינו יכול למכור את בתו לאמה לא מפני שאין לו כח למכור את בתו, אלא מפני שנערה היא אשה שלא ניתן לשעבדה כאמה. מכאן, מניחה הגמ', שגם דין הפרה אינו תוצאה של סמכות מיוחדת שהוענקה לבעל, אלא תוצאה של מעמדה כנשואה: אשה נשואה אינה יכולה לגדור בעצמה, ומכאן נובע הק"ו של ר"א באופן ברור, וכמו שמציע ר"א במשנה !

ומתרת הגמ': רבנן היו דורשים ק"ו זה אילו היו מסכימים שדיני מכירת בתו ודיני הפרת נדרים נובעים מרעיון אחד, והוא – מעמד האשה. אך רבנן אינם סבורים כך, שכן את הפסוק בעניין הפרה הם דורשים כך שהוא מלמד שהפרה היא זכות שנתנה לבעל, ולא תוצאה ממעמד האשה. או כך לדרך זו: חכמים מודים לר"א שהפרה נובעת ממעמד האשה ולא מכח מיוחד של הבעל, אלא שהתורה רומזת לכך שהבעל יכול להתייחס בדבריו רק לנדר ולא לאשה, וממילא אם אין נדר בעולם, הפרה היא כמו מכירת דבר שלא בא לעולם.

תגובה למאמרו של הרב יונגסטר / הרב נח ליפשיץ

במשנה בנדרים, דף ע"ה ע"א מובאת מחלוקת בין חכמים ור' אליעזר, מי שאמר לאשתו, כל הנדרים שתדורי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני, הרי הם מופריין, ר"א אמר הנדרים מופרים וחכ"א אינם מופרים. ומחלוקת זו הותלתה בשאלה, האם חלות נדר של אשה נשואה מורכבת מאמירת ומהקמת הבעל, וללא הקמת הבעל דהיינו, קבלת הסכמתו המפורשת מראש לנדר, חסר אחד מהמרכיבים היסודיים שבלעדיהם לנדר אין תוקף, והנדר מלכתחילה לא נכנס לתקפו, וזוהי דעתו של ר' אליעזר. ולעומת זאת, דעת חכמים, שאין הבדל בין נדר של אשה נשואה לכל נדר שנודר מאן דהו, אלא שלבעל הוקנתה סמכות ע"י התורה, להפר את נדרי אשתו לאחר שנכנסו לתקפן מלכתחילה, גם ללא כל התייחסות מצידו.

ויש להקשות על האמור לעיל מספר קושיות. במשנה הראשונה בפרק עשירי נאמר, "נערה המאורסה אביה ובעלה מפירים נדריה", וכו'. והלא, אם לשיטת ר"א, נדר של נערה מאורסה אינו בא לעולם ללא הקמה של אביה, או בעלה, היתה המשנה צריכה לומר, "נערה המאורסה, לר"א אביה ובעלה מקימים ומפירים נדריה, ולחכמים, מפירים נדריה בלבד", ולא נאמר על זה מאומה. גם בסוגיות שלאחר מכן, היה מקום לומר ולהזכיר את "המחלוקת" בין ר"א וחכמים, אם אכן היתה קיימת, ולא נאמר דבר בענין זה.

ע"ק, שלפי שיטה זו יוצא, שאין הבדל בין הפרת בעל להתרת חכם. שהרי קיימא לן, חכם עוקר את הנדר מלמפרע, ובעל מפר את נדרי אשתו מכאן ולהבא. והנה, לר"א מכיון שללא הסכמת הבעל חסר מרכיב מהותי בתחולתו של הנדר, ולפיכך כאשר הבעל מגלה דעתו שאין רצונו בקיום הנדר, בטל הנדר מלכתחילה וכאילו לא בא לעולם. אם כן, גם בעל עוקר את הנדר מלמפרע, וזה סותר את הידוע בדיני הפרת והתרת נדרים בכלל, ואת דברי הר"ן בסוגייתנו המובאים להלן, בפרט.

הר"ן (בדף ע"ה ע"א ד"ה גמ') מקשה על שאלת הגמ', האם לר"א, כשבעל אמר

לאשתו כל הנדרים שתדרי מכאן ולהבא מופרים, האם הנדרים חלים ובטלים, או לא חלין כלל, ונפ"מ אם אדם אחר התפס באותם הנדרים, נדר מטעמו, ואלה דבריו:

ומקשי תו הכא ונהי דחיילא התפסה מאי הוי!! נימא, כיון דאתפיס בה, כי אבטל נדרא קמא אבטול נמי האי דינא דמתפיס. הכי הוא, כדתנן בפרק מי שאמר (נזיר כ' ע"א) הרייני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני, ואני, כולם נזירין. הותר אחד מהן הותרו כולן; ולעיל נמי בפרק ד' נדרים, אמר דבשתלאן זה בזה, הותר הראשון הותרו כולן?"

שאלת הר"ן היא, שבין כך ובין כך הנדרים אינם חלים כלל, מאחר שברגע שהופרו ע"י הבעל, בוטלו הנדרים וממילא לא ניתן להתפס בהם.

ומתרץ הר"ן:

ולאו קושיא היא כלל, דלא איתמר הותר אחד מהן הותרו כולן אלא בהיתר חכם שעוקר הנדר מעיקרו, הלכך כל שהותר אחד מהן אגלי מילתא שלא היה כאן נדר מעולם ובטלה לה התפסה דבתרא, אבל בעל שאינו עוקר למפרע אלא מכאן ולהבא, אע"פ שהותר הראשון אינך באיסורייהו קיימי שאין התפסה שלהם בטלה בכך, וגמרא היא בההיא בהדיא בריש פרק מי שאמר הרייני נזיר.

הרי שלפי דברי הר"ן דעת ר' אליעזר היא, שבעל מפר את הנדר מכאן ולהבא בנגוד גמור להתרת חכם, שעוקר מלמפרע. ואם כן אין כלל מקום לומר שללא קיום הנדר ע"י הבעל מלכתחילה, אין לו תחולה³⁵.

³⁵ כפי שנקט הרב יונגסטר במאמרו, ועיי' הערה 32. והוסיף הרב יונגסטר בביאור הדברים על פי שיטתו: הר"ן עוסק באותו צד של הגמ' ולפיו לפי ר"א סבור שהנדר – כולו של האשה, אלא שהוא

וע"ק, יוצא לדעת ר' אליעזר, שכאשר אשה נשואה נדרה נדר, ודעת בעלה לא התבררה מהי לגבי נדר זה, הנדר כלל לא נכנס לתקפו. ואם האשה עברה על נדרה, בין בשוגג בין במזיד, ובעלה נפטר או חלה, ולא נודעה דעתו אודות נדר אשתו, אין האשה צריכה כפרה, ומסקנה זו אינה מתקבלת על הדעת.

וע"ק, כיצד ניתן יהא להתרות באשה כל עוד הנדר לא נכנס לתקפו, שהיא התראת ספק כי הנדר לא היה בידיעת הבעל, ומה יתרו בה? ובכגון דא, לפי דברי התוס' בכתובות (ט"ו ע"א ד"ה וספק) במקרה שרק בעתיד יתברר הספק שלא היה ידוע בעת ההתראה, לכו"ע התראת ספק לא שמה התראה. וכתב בספר **שערי יוסף** (שער הספקות פרק ד' דף י') שזו היא גם שיטת הרמב"ם, שבמקרה שבו רק בעתיד יהיה גילוי מילתא למפרע, לכו"ע התראה ספק לא שמה התראה, ואם כן גם בנידון דידן, לא יהא ניתן להתרות באשה.

וע"ק, במשנה בדף ע"ג נאמר,

בוגרת ששהתה י"ב חודש, ואלמנה ל' יום [שנתארסו, וקבעו חכמים שנותנים לבתולה להינשא י"ב חודש משתבעה הבעל להנשא, ולא למנה שלושים יום, הגיע הזמן ולא נישאו, חייב הארוס במזונותיהן]. מי מפר את נדריה? רבי אליעזר אומר, הואיל ובעלה חייב במזונותיה, יפר. וחכמים אומרים, שאין הבעל מפר עד שתכנס לרשותו.

ובגמ' הובאה מחלוקת בין "משנה ראשונה" ובין "ב"ד של אחריהם" לגבי ארוסה שנתארסה לכהן, האם משחלפו י"ב חודש ולא נשאה, היא אוכלת בתרומה. למשנה ראשונה, אוכלת בתרומה, ולדעת ב"ד של אחריהם, אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה. וניסו בגמ' לתלות מחלוקת ר"א וחכמים במשנה, האם הבעל מפר

תלוי בהקמה של הבעל, וכוונתו של הר"ן לומר, שבניגוד להתרת חכם, המרוקנת את לשון הנדר מתוכן, כך שאי אפשר להתפייס בה, שיטת ר"א בהפרה לפי צד זה היא, שכיוון שחסרה הקמה של הבעל – מעשית אין כאן נדר, אך לשון הנדר אינו ריק, ולפיכך אפשר להתפייס בו.

את נדרי ארוסתו בטרם שנישאה, במחלוקת שבין משנה ראשונה לב"ד שלאחריהם, לגבי אכילת תרומה. והגמ' דחתה את הנסיון לתלות זה בזה, וכדלהלן:

אמר אביי... ועד כאן לא שמעת ליה לרבי אליעזר אלא לגבי נדרים כדרב פנחס משמיה דרבא דאמר כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת, אבל תרומה אפילו מדרבנן נמי לא אכלה.

וכתב ע"ז הר"ן שם:

והא דאמר דטעמא דר"א כדרב פנחס, לאו למימרא דרבנן לית להו דרב פנחס, דהא מסיק בנדה בפרק יוצא דופן, בקטנה שהשיאוה אחיה ואמה דבעלה מפר נדריה דאע"ג דנדריה חיילי מדאורייתא, דהא קיימא לן דמופלא סמוך לאיש מדאורייתא, כדאיתא התם, ונשואי קטנה ליתנהו אלא מדרבנן. אפ"ה אתו נשואי דרבנן ומבטלי דנדרים דאורייתא מדרב פנחס. אלמא רבנן נמי מודו בה.

היוצא הוא, שאין הבדל בין רבנן לר"א ולשניהם חל הדין של רב פנחס, שכל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת. ובכל זאת סוברים חכמים במשנתנו, שהבעל אינו יכול להפך לאשתו נדרים שיחולו להבא. ויתרה מכך, אם אכן לשיטת ר"א ללא דעת והסכמת הבעל אין תוקף לנדר, מה מקום לדמות מלכתחילה הפרת נדרים לאכילת תרומה, שאין בה צורך לדעת הבעל, ומדוע הגמ' עושה נסיונות להבדיל בין הפרת נדרים לתרומה באופנים אחרים?

אמנם בפירוש הרא"ש בסוגיא שם, שבאר את דברי רב פנחס, נאמר:

כל הנודרת על דעת בעלה היא נודרת". אינה נודרת אלא לפי דעתו – וכאילו פרשה: אם לא ירצה – לא יחיה נדר.

דהיינו, אכן האשה תולה את כל הנדר בהסכמת בעלה וכי הסכמתו היא תנאי לחלות הנדר, אבל כבר כתב הר"ן, שגם חכמים מסכימים לעקרון זה.

ובני הנבון, הרב איל ליפשיץ נ"י, הרחיב בשיטותיהם של הר"ן והרא"ש במאמרו **"בין איש לאשתו – הפרת נדרים כבטוי ליחסים בינו לבינה"**, בספר **"מאמר הפלאה"** ישיבת הר עציון, הכולל הגבוה לעיון [תשעה] עמ' 220 ואילך, שאכן קיימות שתי תפיסות לגבי חלות הנדרים של נערה המאורסה, שאביה ובעלה מפרין נדריה. מאחר שהיא עדין אינה עומדת ברשות עצמה, ניתן לומר לגביה לפי אחת התפיסות, שמאחר שטרם יצאה מרשות אביה הרי שכל עוד ונדרה לא אושר ע"י אביה וארוסה, אין הוא בגדר נדר. אולם מצב זה אינו מתקיים אצל אשה נשואה, בוגרת העומדת ברשות עצמה.

וע"ק, שלפי דעה זו, הפרשנות לשאלת הגמ', **"איבעיא להו, לר"א מיחל חלין ובטלין או דלמא לא חלין כלל"**, דחוקה מאוד. שהרי, אם אין תוקף לנדר, ללא הסכמתו מלכתחילה של הבעל, מהו הביאור לצד הספק **"מיחל חלין ובטלין"**, הרי הבעל גילה מלכתחילה את דעתו שאין ברצונו באותם נדרים שתידור אשתו, ומה ההווה אמינא שיכנסו לתקפם, ללא רצונו? ! וכדי להעמיד את הדברים שלא יסתרו את הסוגיא המובנת מאיליה, הוגים סברא מחודשת, שלפי ר"א אשה נשואה אינה מוסמכת לידור נדרים אלא במשותף עם בעלה, ואם בעלה מפר מראש – אין האשה נודרת אלא חצי נדר, ולצד ש"מיחל חלין ובטלין", הגם שהסכמת הבעל, השותף השני לנדר, לא ניתנה, בכל זאת יש תוקף לחצי הנדר של האשה כמו נדר שלם.

וכדי לקיים סברא מחודשת זו, יהיה צורך להתלותה במחלוקת נוספת, מה הגדר של חצי שיעור. האם דין חצי שיעור קיים רק בחצי שיעור בכמות, או שמא גם בחצי שיעור באיכות, וכבר האריך בזה הגאון רבי, אשר וייס בכמה מקומות. [עייין בספרו **"מנחת אשר"**, ספר ויקרא, פרשת צו אות ג', עמ' סז, ואילך]. אולם בסוגייתנו, אין צורך לחדש זאת, שהרי הדברים ברורים, ללא צורך להעמיד מחלוקת בין ר"א וחכמים לענין תפקידו של הבעל בחלות של נדרי אשתו

מלכתחילה, בשעה שנודרת.

ואין לומר שלשיטת רבי אליעזר הפרת בעל פועלת "מכאן ולהבא ולמפרע"³⁶ דהיינו, שלאחר שהבעל הפר את הנדר נעקר הוא מלמפרע, אבל פעולת ההפרה משפיעה רק מכאן ולהבא, מאחר שראשונים ואחרונים קובעים שזהו האופן שבה פועלת התרת חכם, לדעת כולי עלמא, וכדלהלן.

במשנה בנדרים בדף נ"ב ע"א, נאמר:

שהנודר מן הדבר ונתערב באחר אם יש בו כנותן טעם אסור

ועל דברים אלה הקשה הרא"ש בפסקיו (שם, אות ג'), הרי נדר הוא דבר שיש לו מתירים, שאפילו באלף לא מתבטל, ואילו על פי המשנה, אם נתערב בדבר שאין בו כנותן טעם, בטל?

ומתוך הרא"ש ע"פ דברי הירושלמי (פ"ו ה"ד), שאם נאמר חכם עוקר את הנדר מעיקרו, וכאילו לא נדר מלכתחילה, אמנם נדר הוא דבר שיש לו מתירים, אולם עיקר העקירה היא מכאן ולהבא, שהרי אסור הנדר היה קיים עד עתה. ואע"פ שהחכם עוקר הנדר מעיקרו, מכל מקום היה אסור עד היום. ודברים אלה הינם בדיוק כדברים שניסו לתלות בהם את שיטת ר"א בהפרת בעל.³⁷

וכך גדולי האחרונים הלכו בשיטה זו ופרשו, שבהתרת חכם (ולא בהפרת בעל) נעקר הנדר למפרע אולם עד ההתרה היה באיסורו. (ראה שערי ישר ש"ב פ"ט פ"י,

³⁶ עיין הערה 32.

³⁷ תשובת הרב יונגסטר: ולא קל וחומר הוא? אפילו בהתרת חכם, שאנו אומרים שהוא מתיר מעיקרו, אומר הרא"ש שאינו מותא מעיקרו אלא מכאן ולהבא, בהפרת בעל, שאינו עוקר מעיקרו לא כ"ש? והרי מ"מ התפסה בנדר שהותר ע"י חכם – בטילה, ואילו בנדר שהופר, לצד אחד בגמ' – אפילו לר"א אינה בטילה, וכפי שביאר הר"ן הנ"ל!

חדושי הגר"ח על הרמב"ם אישות פ"ב ה"ט) והסבירו שזו היא גם שיטת הרמב"ם, ואכמ"ל.

אח"כ הובא במאמר המשך הסוגיא, קושיית הגמ' ממקוה, וכתב, "ונראה שהדמיון שיוצרים חכמים בין הפרת נדרים לבין טבילת טהרה מופרך מיסודו"³⁸, ובעקבות כך כתב לחדש כי, כוונת חכמים היתה לדחות את הק"ו של ר"א הנזכר במשנה, וזאת באמצעות הק"ו בדין טבילה, וכי הפרה דומה לטבילה בכך, שכשטבילה, מסלקת את הטומאה חוזר מצב המיטהר לקדמותו כאילו לא נטמא מלכתחילה, בדיוק בשם שהפרה מסלקת נדר אחר שחל בפועל, כאילו הנודר לא נדרו מעולם.

אבל בכך הוא צלל במים אדירים והעלה חרס בידו, כי הק"ו במשנה אינו מתייחס למצבו של הנודר לאחר שנדרו הופר, ואין זה שייך לענין. הק"ו במשנה מתייחס לכוחו של הבעל להפר נדר שטרם בא לעולם, שהוא דבר אחר לגמרי, וכפי שהגדיר זאת הר"ן (דף ע"ה סע"א):

והכי אמרי ליה לרבי אליעזר, היכי דנת קל וחומר, שיותר ראוי הוא להתבטל מה שלא חל איסורו עדין ממה שחל? מקוה יוכיח שמטהר את הטמאים אחר שירדה להם טומאה ואינו מציל על הטהורים, שאם טבל בעודו טהור לא מהניא ליה טבילה שלא יבוא לידי טומאה אם יגע אח"כ בשרץ.

דהיינו, השאלה בגמ' היא שאלה פרשנית – סמנטית בלבד, ולא באה לדמות כלל את הדין המהותי של טבילה במקוה ולהשוותו להפרת נדרים. חכמים מקשים על ר"א שע"פ הק"ו שלו במשנה, יותר קל לבטל איסור שטרם חל, ושטרם בא לעולם, מאיסור שכבר חל ובא לעולם. והנה במקוה, מצינו את ההיפך. שיותר קל לבטל איסור טומאה שכבר חלה ובאה לעולם שנטהר במקוה, מטומאה שטרם באה לעולם, שלא ניתן לטהרה במקוה. הא ותו לא!

³⁸ עיין ליד ציון הערה 33.

אמנם בהגהות הב"ח בסוגיא, באות (ד), המגיהים את דברי המפרש המיוחס לרש"י בד"ה מקוה שמעלה את הטמאים, מגיה את הדברים, שעל פיהם קיים דמיון בין התרת חכם את הנדר למקוה המטהר את הטמא, אבל הדברים מתייחסים להתרת חכם, ולא להפרת בעל, בהשוואה לדין של אדם שאינו מעלה את הטמאים, המובא שם בגמ', ולא למקוה וכנזכר שם בגמ'.

ואח"כ מביא במאמרו את המשך דברי ר"א בסוגיא בדין הזרעים³⁹. ונטען כי, ההבדל בין טהרה ע"י זריעה לבין טהרה ע"י טבילה הוא בדיוק ההבדל בין הפרה לדעת חכמים ובין הפרה לדעת ר"א. פרט לכך שהקשר הדברים בלתי מובן, מכיון שדין טבילה במקוה במקומו, ודין טהרת זרעים במקומו, כעניינים נפרדים, וההתייחסות של חכמים ור"א אל שניהם אינה תלויה זה בזה. אכן, אין הבדל בין טהרה ע"י זריעה לבין טהרה ע"י טבילה. בשניהם, פעולת הטבילה או הזריעה, מסלקות את הטומאה מהחפץ הטמא. בטהרה ע"י מקוה, משקיעים את החפץ הטמא במי המקוה והם מטהרים אותו. אכן טהרת זרעים היא, ע"י הטמנת הזרע הטמא בקרקע וכל אשר יצמח ממנו, טהור הוא. אולם בניגוד לכפי שנאמר במאמר, טהרה ע"י זריעה אינה הופכת את הזרע לדבר שאינו מקבל טומאה⁴⁰. הזרע נשאר בטומאתו. אלא שכל הצומח ממנו, הוא הטהור וכדברי הרמב"ם בהלכות טומאת אוכלין ב' י"ט:

וזרעים טמאים שזרעו – הרי הצומח מהן טהור ואפילו בדבר שאין זרעו כלה, והוא שהשרישו. אבל קודם השרשה – הרי הן בטומאתן אפילו בדבר שזרעו כלה⁴¹.

³⁹ ליד ציון הערה 34.

⁴⁰ עיין הערה 23.

⁴¹ תשובת הרב יונגסטר: ראייה לסתור: ברור שכל עוד לא השרישו – אין כאן כלום, דכמונח בקופסא הוא, אך כשהשריש, אפילו אין זרעו כלה – הרי הזרע עצמו טהור! נשים לב ללשון הרמב"ם: "אבל קודם השרשה – הרי הן בטומאתן" לשון רבים, וברור שכוונתו לזרעים עצמם, הכתובים בהלכה זו

אמנם, יש הבדל בין טבילה במקוה שאותו החפץ שהיה טמא, נטהר לאחר הטבילה; בעוד שבטהרת זרעים, הזרע נותר טמא ורק מה שיגדל ממנו בעתיד יהא טהור, אבל אין לכך כל קשר למחלוקת בין ר"א וחכמים לענין הפרת נדרים. גם לגבי זרעים השאלה בגמ' היא פרשנית – סמנטית בלבד, ולא באה לדמות את הדין המהותי של טהרת זרעים להפרת נדרים, ושאלת הגמ' היא, שדוקא מטהרת זרעים רואים שיותר ראוי לבטל מה שלא חל, ממה שחל.

בלשון רבים, ולא לצומח מהם, הכתוב בלשון יחיד, והרב אף מדגיש – "אפילו בדבר שאין זרעו כלה" (הרב עובר כאן ללשון יחיד משום שכוונתו למין שזרעו כלה), ואם הכוונה לגדל – מה לי זרעו כלה מה לי אינו כלה?

קונטרסי ועד טוב

- ❖ עדותו של הפסול לעדות – אדר תשע"ז.
- ❖ תפיסה ובעלות – ניסן תשע"ז.
- ❖ שני שבילין – אייר תשע"ז.
- ❖ תנאי בדבר שבממון – סיון תשע"ז.
- ❖ הקדמת מלאכה קודם שעת הפיקוח נפש – תמוז תשע"ז.
- ❖ ריבוי פעולות ואיסור מלאכה – מנחם אב תשע"ז.
- ❖ בתר מחשבתו או בתר מעשיו – אלול תשע"ז / תשרי תשע"ח.
- ❖ האם הולכין בממון אחר הרוב - חשון / כסלו תשע"ח.
- ❖ גבולות הנאמנות של שני עדים – כסלו תשע"ח.
- ❖ ראוי לבילה – שבט תשע"ח.
- ❖ באים כאחד – אדר תשע"ח.
- ❖ אי אפשר לצמצם – ניסן תשע"ח.
- ❖ כדי דיבור – אייר תשע"ח.
- ❖ חכמה ואינה מלאכה - סיון תשע"ח.
- ❖ אדם בהול – תמוז תשע"ח.